Het leven van Mr. P. P. J. Ondaatje

C. M. Davies (Mevr.), George Willem Vreede

HET LEVEN

VAN

Mr. P. P. J. ONDAATJE,

DOOR

Mevr. C. M. DAVIES.

MET EENE INLEIDING

VAN

Mr. G. W. VREEDE.

(Overgedrukt uit de *Werken* van het Historisch Genootschap N . 13.)

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON.
1870.

HET LEVEN

VAN

Mr. P. P. J. ONDAATJE.

HET LEVEN

VAN

Mr. P. P. J. ONDAATJE,

DOOR

Mevr. C. M. DAVIES.

MET EENE INLEIDING

VAN

Mr. G. W. VREEDE.

(Overgedrukt uit de *Werken* van het Historisch Genootschap N°. 13.)

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON,
1870.

INLEIDING.

Het tijdperk, in dit Gedenkschrift van het zeer wisselvallig, ietwat avontuurlijk leven van een begaafd en merkwaardig, maar onrustig man voor ons opengelegd, is een der minst behagelijke uit de Geschiedenis van Nederland, maar wel gewis een der meest leerrijke. — Vol verwarring, bitterheid en beroerten heeft het tot hiertoe doorgaans onze Schrijvers van een dieper onderzoek afgeschrikt en alzoo belet, den onzijdigen blik over personen, handelingen en gebeurtenissen te laten gaan, in welke niet weinigen minder de natuurlijke wederwerking en de onvermijdelijke uitbarsting van eene lang bedwongen ontevredenheid over verouderde Staatsinstellingen erkenden, dan wel de bron en oorzaken meenden te zien van den val en ondergang van het nog kort geleden zóó bloeijend en welvarend, voorheen zoo magtig en glorierijk Gemeenebest. — Van eene grondige en degelijke studie van het in die jaren van droevige tweespalt (1780—1787) voorgevallene, is naauwlijks een spoor te vinden [1]). — Van hen, die op het tooneel eene gewigtige, hetzij dan loffe-

---

1) Het *Gedenkschrift* van Mr. C. L. Vitringa is eene gunstige uitzondering.

lijke of laakbare rol hebben gespeeld [1]), ontbreken nagenoeg geheel eigen en echte, onvervalschte berigten, of wel, wat zij ons op vèr gevorderden leeftijd schonken of nalieten, was zoo schraal en onvolledig, dat men zich in de hooggespannen verwachting zeer teleurgesteld zag. — Immers, men vond er die zich over het bedrijf hunner jeugd min of meer schaamden, en zochten te doen vergeten, dat ook zij *gekeesd* hadden; — anderen, die vooral na 1795 in aanzien geklommen, en onder opvolgende Besturen in hoog bewind gebleven, het nederig, min of meer aanstootelijk begin van hunne politieke loopbaan eer trachtten te bedekken dan in het licht te plaatsen; — anderen, die slagtoffers van eene onzalige partijschap, als ballingen omzwierven [2]) en buiten 's lands in nieuwe verdeeldheid gewikkeld, deerlijk omkwamen, of er eene veilige plek en rustplaats erlangd hebbende, zoo niet het Vaderland, althans het smartelijk verleden uit hunne gedachten verbanden. — Den meesten, onder den druk en de ondragelijke vernedering der aanvankelijk nog eenigermate verborgen, maar later al te zigtbare en schaamtelooze Fransche overheersching gebukt gaande, moest wel de lust en opgewektheid ontzinken, nevens het tafereel van eigen lotgevallen, die van den dierbaren, nu welligt door hunne schuld zoo rampzaligen geboortegrond te ontvouwen, en voor de vergetelheid of voor onverdiende miskenning en averegtsche voorstelling te bewaren. Ook waren er niet

---

1) Niet te versmaden is de Levens-schets van BERNARDUS BOSCH, achter het derde Deel van de *Gedichten* van dien Patriot van 1787 en 1795—1798. Leiden, 1803 (bl. 269—332). — En eene zeer gewigtige bijdrage tot de geschiedenis dier tijden is de *Memorie van den Heere van de Marsch* (R. J. VAN DER CAPELLEN), Duinkerken, 1791. (437 bl.).

2) Zie vooral Mr. J. DIRKS, *De uitgewekenen uit Nederland naar Frankrijk*, 1787—1795. *Eene Schets.* (52 bladz.). De Schrijver vermeldt ook Mr. P. P. J. QUINT ONDAATJE's *Bijdragen tot de geschiedenis der Omwenteling.* Duinkerken, 1791—1792. 2 Deelen 8o.

weinigen, die de partijzucht en hare verderfelijke gevolgen hadden leeren verfoeijen, en die na 1813, onder de regering van Willem I, de milde en weldadige verzoening van de vroeger hemelsbreed verschillende en vijandige meeningen aanschouwende, uit wèl of kwalijk begrepen pligtbesef oordeelden dat het beter ware, de nu geheelde wonde niet onvoorzigtig op te rijten, en het over en weder in een thans gesloten tijdvak misdrevene in een diep stilzwijgen te begraven. — Voeg er bij, dat het buiten alle tegenspraak en evenredigheid, oneindig grooter belang der Staatshervorming of omkeering van 1795, die de bondgenootschappelijke, aristocratische Republiek, de Souvereiniteit der Provincien vernietigende, het Fransch beginsel der één- en ondeelbare democratische oppermagt naar Nederland had overgeplant, en in de Wetgeving en het centraliserend Bestuur poogde uit te drukken, dat dit overwegend en — zoo het scheen — nationaal belang de betrekkelijk zoo onbeduidende, veelal plaatselijke geschillen van 1780—1787, onder de nu niet meer bestaande, voor goed opgeheven Staats-Stadhouderlijke Constitutie, met zóóveel vuur en hartstogt gevoerd, al te zeer overschaduwde en in het niet deed zinken. Wat in die dagen van gloeijende en ziedende partijschap niet zelden tranen van vreugde of van dankbaarheid, van spijt en wrok, van de hevigste verontwaardiging had doen storten, wat een onuitroeibaren haat wekte of eerbied en bewondering afperste, werd later, bij het koelzinnig herdenken van dien tijd, met een medelijdenden glimlach of minachtend schouderophalen, om niet te zeggen met luide afkeuring, bejegend. — En zoo werd het allengs door velen verkieslijk geacht, op het voorbeeld van den schrander-toegeeflijken Koning der Nederlanden, zoon van den mishandelden Willem V, over dit alles een digten sluijer te werpen.

Maar slaagt men er in, zich heden op het standpunt

der handelende dusgenaamde Patriotten onbevooroordeeld met zijne gedachten te verplaatsen, zaken en daden, die ons op zich zelf vrij onbeteekenend zouden voorkomen, doen zich dan in een ander licht voor. De toenmalige gebeurtenissen zullen dan blijken, voor een aanmerkelijk deel, den toestand voorbereid te hebben, onder welken wij nu leven. De kloeke vastberadenheid en het welwillend beleid van twee of drie eendragtig zamenwerkende uitstekende mannen [1]) zouden welligt die zoo levendig begeerde Grondwettige Herstelling van Neêrlands Staatswezen zonder woelingen en schokken tot stand hebben kunnen brengen, en de heillooze, gewelddadige tusschenkomst eerst van 1787, daarna van 1795 verhoeden. — „Men kan, schreef J. D. VAN DER CAPELLEN TOT DEN POL, den 20 Februarij 1784, — men kan te veel reformeren, men kan te driftig te werk gaan; alles moet met gemeen overleg geschieden naar een wèl beredeneerd plan. — Raad toch de driftigen liever *wat te weinig* dan te veel te doen; hetgeen te veel gedaan is, kan dikwerf niet *herdaan worden;* maar hetgeen te weinig gedaan is, kan doorgaans worden gesuppleerd. — *Redressen* moeten in zaken, waarbij geen *periculum in morâ* is, niet te schielijk geschieden; het zoude waarachtig te betreuren zijn, dat daar zoo veel en zoo wezentlijk 't Patriotisme en zoo stout 't Patriotisme heerscht, *door te veel drift* of te weinig toegevendheid voor elkanderen, de zaken in de war liepen: en in de war *zul-*

---

1) Na dit geschreven te hebben, lees ik in een' brief van F. A. VAN DER KEMP aan PIETER VREEDE (uit *Oldenbarneveld*, New-York, 14 December 1806): „In 1785 was misschien een gunstig tijdstip daar, dat de drie partijen hadden kunnen vereenigen, en de vrijheid der ingezetenen en Hollands welvaart bevestigen, verzekeren, ten koste van een titel — en wettig bepaalde magt. Ik dacht toen zulks doenlijk: namelijk zag 't in beschouwing; doch konden twee of drie Individu's als gij en ik, bewerkstelligen in weerwil van duizend brave welmeenenden van ons verschillenden?" *Zie den brief in de Bijlage.*

len zij loopen, wanneer elk zijn zin wil hebben, of zijn eigen gang gaan" [1]).

De fiere, bedachtzame Overijsselsche Edelman zag scherp en had de waarheid voorspeld: zijn ontijdige dood [2]), weinige maanden na deze waarschuwing, in de volle kracht der mannelijke jaren, was voor het Vaderland, voor de zaak der Staatshervorming, welker standvastige en stelselmatige Leider hij heeten mogt, een onherstelbaar verlies. Geen ander Regent, Lid der Oppositie, hoe bekwaam en welsprekend, kon met zulk een zedelijk overwigt van populaire antecedenten, van eene vereering en erkentelijkheid, die de onbuigzame wilskracht van den edelen beschermer der nijvere landlieden aan den naam van CAPELLEN had gehecht, in die mate een onmisbaar punt van vereeniging aanbieden. — Hij, die op vaste beginselen steunende, moedig den weg had gebaand, bezat te veel doorzigt en was te zelfstandig, om zich door het dolzinnig drijven van heerschzuchtige volksleiders te laten overvleugelen. Desniettemin, of veeleer juist om die onverzettelijke geestkracht, hield CAPELLEN het vertrouwen zijner aanklevers tot het laatste ongekrenkt.

Maar van nu af zou de Democratie aanmatigend den kop verheffen en teugelloos heerschen. Met dit tijdstip treedt ook de Held van dit Gedenkschrift, ONDAATJE te *Utrecht* op; elders PIETER VREEDE, WIJBO FIJNJE, en andere bestuurders der Omwenteling van 1795—1798, die eindelijk op het kussen geraakt, tot 1787 wel in de voorste gelederen van eene hoogstrevende en geduchte minderheid hadden gestaan, maar gedurende dat eerste tijdperk, enkel door Adressen, Requesten en Vertoogen, of aan de spits van gewapende burgers, niet als Leden der Regering en

1) *Nieuwe Nederl. Jaarboeken*, April 1784, bl. 879. (Aan den Hoogleeraar RUCKERSFELDER te Deventer).

2) 6 Junij 1784, 43 jaren oud. *Nieuwe Nederl. Jaarb.*, bl. 1173 volg.

officieel den toon gaven. — En die Volksgeest — wij merkten het reeds aan — openbaarde zich *plaatselijk*, of zoo als een tijdgenoot het uitdrukt: „iedere stad, om zoo te spreken, leverde bijzondere verschijnsels aan den beroerden Staatshemel op" [1]). Meest evenwel kon de gesteldheid der gemoederen *hier*, te *Utrecht*, ten toonbeeld strekken van hetgeen schier overal op grooter of kleiner schaal, bespeurd werd. De constitutionele Oppositie ter Staatsvergadering van Holland, hoewel ook zij de grenzen verre had overschreden, het bedrijf der magtige Pensionarissen van *Amsterdam*, *Dordrecht* en *Haarlem*, van een' VAN BERCKEL, van een' DE GIJSELAAR, van een' VAN ZEEBERGH, verschilde zoowel in het wezen en streven, als in den vorm, van de handelingen der nu na het overlijden van CAPELLEN, zonder terughouding vermetel optredende *Democraten*. In het *nationaal karakter*, gelijk ons dit wel wat al te ongunstig geteekend wordt, zouden deze een vruchtbaren grond vinden. „Het is onder anderen," zoo schreef in 1795, een van onze scherpzinnigste Landgenooten, KINKER [2]), „*te veel* en *te weinig* vertrouwende: *te veel* — voor vleijers, bedriegers, eigenbelangzoekers en windmakers: *te weinig* — voor beproefde, getrouwe, waarheidsprekende en het algemeen welzijn bedoelende Raadslieden. Het is *te forsch* en *te slap* in het daarstellen van goede orde en recht: *te hoogmoedig* en *te slaafsch* in het vorderen en toegeven: *te zwaar* en *te ligt* het redres van het schadelijke en het vaststellen van het nuttige schattende; en eindelijk — om niet te veel te zeggen of te langwijlig te zijn — *driftig* in 't praten en *traag* in 't uitvoeren" [3]). In dit beeld

---

1) *Vaderl. Historie.* Vervolg, XXXIVste Deel (1785), bl. 135.

2) Verg. Mr. M. C. VAN HALL, Mr. JOHANNES KINKER, *Bijdragen tot zijn leven, karakter en schriften.* Amsterdam 1850, bl. 27, 74.

3) *Janus verrezen*, 1787—1795, no. 12, 1ste Deel (22 Junij 1795) bl. 54.

van strijdige eigenschappen, van elkander kruisende of verlammende gebreken, zal men den sleutel vinden, die vele geheimen der gebeurtenissen eerst van 1780—1787, daarna van 1795—1798 verklaart; — en nog meer, de teleurstellingen, door vele onbaatzuchtige en welmeenende Vaderlanders in het voorstaan der vrijheid, zoo als zij die begrepen, in den loop dier Staatsgeschillen ondervonden. — Vandaar, voor 't overige, zooveel andere ijdele pogingen niet alleen van het Nederlandsche volk, welke de spotzieke KINKER met den naam van *algemeene Geschiedenis van alle de omwentelingen, omkantelingen, terugwentelingen, nederwentelingen, voor-overwentelingen* enz. in hare belagchelijke zijde aanwijst [1]); terwijl hij, als de maar al te vaak te duchten uitersten der *democratische* Regeringsvormen, twee toestanden schetst, dien namelijk, „waarin het volk de vrijheid heeft van veel *te zeggen* en weinig te doen," veelal in dien anderen toestand verkeerende, „waarin het volk de vrijheid heeft van veel *te doen* en weinig te zeggen" [2]). — En toch, zoo eenig volk waarborgen aanbood, scheen Nederland, gevormd door zijne ligging, kleine uitgestrektheid en nogtans aanzienlijke bevolking, zijn gematigd *climaat*, nijverheid en het geduld zijner inwoners, bestendigheid, vrijheidsliefde en bronnen van welvaart, een model van ware Democratie, op vrijheid en bestaanbare gelijkheid gegrond, op te leveren. Sedert lang gewoon, ten minste meer dan in andere gewesten, vrij te denken, te gevoelen en te handelen, zelfs in tijden waarin onderdrukking en tweedragt zamenspanden, om de Natie deze gewoonte af te leeren, kon men met reden onderstellen, dat de nieuwigheid der verkregene *meerdere vrijheid* niet magtig genoeg zijn zou, om deze vrijheid in losbandigheid en toomeloosheid te doen verkeeren; gelijk zulks maar al te zeker het geval is, van

1) *Janus verrezen*, nº. 2 (13 April 1795).

2) *Janus verrezen*, nº. 13 (29 Junij 1795).

naauwlijks vrijgemaakte slaven, die slechts naar de ontbinding hunner ketenen hunkeren, om in een staat — hatelijker dan de slavernij — dien namelijk der eerste wildheid en woestheid terug te keeren" [1]). — Er was van 1780—1787, en nogmaals van 1795—1798, vierderlei *overdrijving*, voor het minst. Men vond lieden van eer, deugd en verstand, die hunne gevoelens met cordaatheid aankleefden, voorstanders, de een der Stadhouderlijke Regering onder de oude Constitutie; de ander, van het Stadhouderloos Bewind en van de *Aristocratie;* een derde, behoorende tot de gematigde, een vierde integendeel, tot de vurige Democraten. Wat vermogten tegen den ijver dier vier partijen de zoodanigen die, noch tot de eene, noch tot de andere toetredende, alle dingen onzijdig onderzochten en hoopten het goede te behouden? [2]).

Laat ons althans bij het beschouwen van dit treurtooneel van verwarring, niet ligt het geloof aan goede trouw opgeven. Ook niet van den Volksleider bij uitnemendheid, ONDAATJE, van wien in dit Gedenkschrift voornamelijk de rede is, — en wiens inzigten in de vlugschriften van die dagen meer dan eens verdacht werden gemaakt [3]).

Inderdaad, moest het wel eenigen argwaan verwekken, een jong man, van afkomst aan de stad Utrecht geheel vreemd, een Oosterling, Student in de Regten [4]), als Aanvoerder en tolk van eene misnoegde burgerij, in dubbelzinnige, om niet te zeggen dreigende taal, ten Raadhuize in de volle Vergadering der Regenten, de eischen der opgewonden menigte te hooren voordragen! Eene stoutheid, die nog twintig jaren daarna, in het geheugen

1) *Janus verrezen*, n°. 16 (20 Julij 1795).

2) *Janus verrezen*, n°. 29 (19 October 1795).

3) Verg. Mrs. DAVIES, p. 40 volg.

4) Hij was evenwel sints 15 November 1782 Doctor in de wijsbegeerte. Z. Ch. I. p. 4, 11.

lag [1]). — Kon in dit vertoon van vaderlandsliefde, welligt eigenbaat, eer- en heerschzucht schuilen? Kon ONDAATJE in troebel water visschende, hier te lande iets verliezen? Kon hij niet enkel daarbij winnen, even als zijn Aziatische medestander B. F. VON LIEBEHERR? [2]). — Zulke gissingen vindt men niet onduidelijk in deze en gene vliegende blaadjes geuit. — Maar men kon toch niet ontkennen, dat de breed uitgemeten grieven van Utrecht, evenmin uit de lucht waren gegrepen, als die van Gelderland en Overijssel, of als die van zoo menige andere plaats in Holland, Friesland of Brabant, destijds als Generaliteitsland van het Staatsburgerschap te eenemaal verstoken. Bij het erkend bestaan van stof tot klagten, kan men het kwaad gerucht niet hoog aanrekenen; te minder, daar zeer geachte en edeldenkende medeburgers te gelijk met ONDAATJE [3]), in de rij der onderteekenaren van nadrukkelijke Vertoogen, bij de Regering ingediend, worden aangetroffen. — Maar zoo die grieven in meerdere of mindere mate aanwezig, niet kunnen worden weggecijferd, is het aannemelijk, dat geboren Utrechtenaren om verschillende persoonlijke redenen, terug hebben kunnen deinzen voor eene taak, door den voortvarenden en onverschrokken Oosterling gretig aanvaard. — Men moge dan tegen den Held van het Gedenkschrift de leelijke insinuatie gewaagd hebben, dat hij te rangschikken was onder dezulken, die — zeide men — [4]) „of vreemdelingen zijn, of die noch

---

1) LEFRANCQ VAN BERKHEY, *De Bataafsche menschlijkheid opgehelderd*, Leyden 1804, Couplet 239. „Door Requesten van ONDAAT" enz.

2) Zie over dezen Vriend en Ambtgenoot van WISELIUS, VAN LIMBURG-BROUWER, *Het Leven van Wiselius* (zijn schoonvader) bl. 99 volg. 132 volg.

3) A. J. VAN MANSVELT, J. VAN MANEN, Az. (later een der Staatsgevangenen van 22 Januarij 1798). Zie over beiden mijne *Bijdragen tot de gesch. der Omwenteling van* 1795—1798 2e Stuk, 1851. (*De eerste Nationale Vergadering*). Verg. voorts Mrs. DAVIES, p. 71.

4) *Aan de Leden van het Genootschap tot herstel der Eensgezindheid*

geld noch goederen, ofte eenige bezittingen hebben, en die er dus niets bij te verliezen hebben, hoedanig eene keer de zaken ook nemen, en die, gaat het de Stad en Burgerij kwalijk, dezelve gemakkelijk kunnen verlaten, en waarop men dus, als zij de zaken in de war gestuurd mogten hebben, geen den minsten verhaal heeft," — met het oog op de Staats-Commissie van negen Leden ter Provinciale Vergadering van 25 Februarij 1784 tot onderzoek der bestaande grieven onlangs benoemd, komt eensdeels de ongewone stap der ingezetenen van Utrecht, anderdeels zelfs de Aanspraak [1]) door ONDAATJE tot Burgemeesteren en Vroedschap gehouden, in eene niet zoo zonderlinge gedaante voor.

Men legge al verder voor zich het den 15 Maart 1784 in druk verschenen *Historisch Verhaal van de onwettige behandeling der Provintie en Stad van Utrecht aangedaan in de jaren* 1672, 73 *en* 74 [2]), waarin de Schrijver na het drukkend Regerings-Reglement, door WILLEM III ingevoerd en onder het Stadhouderschap van WILLEM IV hernieuwd, in al de hatelijkheid van zijn oorsprong, inhoud en gevolgen afgeschilderd te hebben, den Stichtenaren verwijt dat zij in 1702 van den Koning van Engeland verlost, hunne „vrije halzen" wederom zouden hebben kunnen opbeuren [3]); maar dat zij van dien „Goddelijken zegen" geen nuttig gebruik hadden weten te maken, en zich terstond wederom „*als redelooze dieren*" in nog erger banden, die namelijk van eene Aristocratische Regering geworpen hadden, en zich ten laatste weder, tegelijk met de opdragt der erfelijke waardigheden aan den Prins van Oranje, aan diezelfde

---

en Burgerrechten, bij gelegenheid van Hun Ed. laatst uitgegeven Vertoog aan Utrechts Burgerij (12 December 1786), bl. 18 volg.

1) Mrs. DAVIES, p. 25 volgg.

2) 212 bladz.

3) *Histor. Verhaal*, bl. 109 volg.

„heerszuchtige kluisters" hadden laten ketenen. Nu echter waren die kluisters „*door meer verlichte*, en meer aan een vrij en onafhankelijk volk passende maatregelen" aanvankelijk verzacht, en weldra zouden die — hoopte men — geheel verbroken zijn. — Het kwam er slechts op aan, „met bedaardheid, zachtmoedigheid, bescheidenheid en voorzigtigheid te werk te gaan, en den naam van *Sticktenaar* „door de gansche wereld" te doen klinken, als „*synonima* (sic) met die van hersteller en handhaver van Burgerlijke Vrijheden en Voorregten" [1]). — Maar noch te Utrecht, noch in Holland of Gelderland, of in andere deelen der Republiek zou men dien wensch naar een bezadigden voortgang en eene rustige ontwikkeling der Staatshervorming, verwezenlijkt zien. — Om ons vooreerst tot Utrecht te bepalen, welks onlusten, met het deelgenootschap van ONDAATJE, eenige Hoofdstukken van het Gedenkschrift beslaan [2]), men heeft slechts den blik op de Verzameling der in dien tijd uitgevaardigde stedelijke Verordeningen te werpen, om zich van de ware toedragt van zaken en van de wrange ervaring van eene politisch nog weinig verlichte Burgerij spoedig te overtuigen. — Wij treffen daarin eerst eene nieuwe regeling der Schutterij aan [3]), daar Burgemeesteren en Vroedschap hadden bevonden, „dat de Ordonnantie van den jare 1702, voor een groot gedeelte in onbruik was geraakt," en in vele opzigten verandering en aanvulling behoefde; „en teffens," zoo luidt de aanhef, „in *serieuse* overweging genomen hebbende den ijver en het verlangen der Burgeren en Inwoners dezer Stad, om derzelver Schutterije *uit het present verval* hersteld te zien." — Zij werd in die later meer vermaard

1) Bl. VII, VIII.

2) Zie tot bl. 121 (Ch. I).

3) Mrs. DAVIES, p. 11 volg., 20 volg. p. 41.

geworden acht vaandelen of compagniën verdeeld [1]), over ieder van welke een hoofdman uit de Vroedschap, en voorts Officieren uit de Burgerij zouden gesteld worden. Het zorgvuldig bewerkt Reglement, met daarbij gevoegde Instructie, bevatte ongeveer honderd artikelen. — Een stipt en gemoedelijk-luidend eedsformulier verbond de Schutterij, den Magistraat als wettige Overheid gehouw en getrouw te zijn, en alle geweld tegen deze, of tegen de goede Burgerij en Ingezetenen, of tegen de voorregten en privilegien van dezelve, „met goed en bloed" te helpen afweren [2]). — Dat de meest verzoenend gestemde Regenten en Burgers een tijdig overleg en vergelijk, na onbekrompen wisseling van gedachten, even wenschelijk als mogelijk en verkrijgbaar achtten, bleek uit de Publicatie van $^{13}/_{17}$ April 1784, *concernerende de wettige bezwaren wegens de bestellinge der Staats- en Stads-Regeringen.* De Regering, „zoo door openbaar gehouden discoursen, als door veelvuldige geschriften" de van dag tot dag klimmende ontevredenheid ontwaar geworden zijnde, verklaarde allereerst tot het hiervoren gemeld Provinciaal Staatsbesluit van 25 Februarij bevorens, toe te treden, en verlangende onderrigt te worden van alle wettige bezwaren der burgeren en inwoners, bepaalde daartoe eene ruime gelegenheid, en wel een' termijn van vijf weken, om die, zonder overhaasting, in geschrift te kunnen stellen. Een iegelijk, zonder aanzien van stand, werd daartoe uitgenoodigd, met uitzondering alleen van vreemdelingen, dienstboden, bedeelden, en van de te Utrecht geen verblijf houdenden. Twee Raden uit de Vroedschap zouden in de laatste week, dagelijks ter Secretarie die bezwaren, behoorlijk onderteekend en verzegeld, ontvangen; alles ten einde de Regering in staat gesteld

1) Genaamd *Turkijen*, *Papenvaandel*, *Fortuin*, *Bloedkuil*, *Zwarte Knechten*, *Oranje-stam*, *Pekstokken*, *Handvoetboog.*

2) Art. LXXVIII. (24 Junij, 7 Julij 1783).

wierd, na de juiste opgave der grieven te hebben leeren kennen, de vereischte middelen te helpen beramen, „waardoor alle die bezwaren, en daaruit opgerezen misnoegdheden werden weggenomen, de eensgezindheid en het onderling vertrouwen tusschen de respective Staats- en Regerings-Leden met de Burgers en Inwoners herlevendigd, bevestigd en bestendig gemaakt." — Doch met welken uitslag? De Publicatiën van *mijne Heeren van den Gerechte* van 3 Julij 1784 en van 1 en 2 April 1785 tegen alle oproerige bewegingen, het dragen van leuzen of teekens van partijschap, tegen allerlei oproerige zamenkomsten enz. mogen het bewijzen. — De laatste verordening inzonderheid had ten doel, de herhaling van zulke ergernis te verhoeden, als die, welke velen oordeelden door de schuld vooral van ONDAATJE ontstaan te zijn, toen in den avond van Vrijdag 11 Maart 1785 [1]), ter gelegenheid dat Burgemeesteren en Vroedschap in de Raadkamer buitengewoon vergaderd waren, „eene groote menigte van allerlei slag van lieden (zoo luidt de tekst) zich omtrent het Stadhuis begeven heeft, van welke niet alleen zeer velen, tegen de hun van wege de Vroedschap door de Letterdienaars en Boden dezer Stad gedane waarschouwinge, om zich buiten het Stadhuis te houden, en der Vergaderinge van de Vroedschap door geenerlei gedruisch of geraas hinderlijk te zijn, zich niet ontzien hebben ten Stadhuize in te dringen, en aldaar een geweldig geschreeuw en rumoer te maken; maar ook bovendien sommigen, met vertreding van den eerbied, aan den Magistraat verschuldigd, zich alstoen hebben uitgelaten in muitzuchtige discoursen en verregaande bedreigingen, enkel geschikt om het wettig gezag der Overheid schandelijk te bespotten, en, ware 't mogelijk, gansch en al te vernietigen." — Ter afwending van zoodanig gevaar, werd, naar bevind van zaken,

1) Verg. Mrs. DAVIES, p. 33—36.

zelfs de doodstraf bedreigd. Men herinnerde de Burgerij haren duur bezworen pligt en belofte, en verbood onder anderen ook, eenige burger-vaandels, 't zij geheel of gedeeltelijk, gewapend of ongewapend, *in kerken* of andere publieke gebouwen of plaatsen, zonder uitdrukkelijk bevel der Heeren Hoofdmannen, dat is van de Leden der Vroedschap, te doen bijeenkomen. Zoo ver was toen reeds de wanorde gestegen. — Desniettemin hield het stelsel van welwillende zamenwerking aan en zag, met de Publicatie van $^{21}/_{28}$ Julij 1785, een *Concept-Reglement* het licht [1]), om zoodra het gehaat Regerings-Reglement van 1674 door een nieuwe *Provinciale* Staatsinrigting zou vervangen zijn, en na al weder de bedenkingen van alle stadgenooten zonder onderscheid te hebben ingewonnen, als toekomstige gemeentelijke inrigting te worden ingevoerd. — Maar reeds weinige dagen daarna werd die Publicatie ingetrokken, als „bij de burgeren en ingezetenen met dat genoegen en welgevallen niet ontvangen" zijnde, als de Vroedschap verwacht had, en uit overweging dat zij aan het goede oogmerk van de Vroedschap niet scheen te zullen voldoen [2]). Onder welken druk en dwang van het democratisch geweld de Regering nu van lieverlede gebragt werd, getuigt deze afkondiging van 6 Maart 1786: „Burgemeesteren en Vroedschap der stad Utrecht verklaren bij deze: dat zij de laatste gepubliceerde Vroedschaps-Resolutie op den 20 December des voorleden jaars als *niet vrijwillig*, maar wegens de doemalige omstandigheid en situatie van zaken genomen, considereren en houden voor *informeel*, *krachteloos en van onwaarde;* met verder Declaratoir, dat zij zich

---

1) „Concernerende de bestellinge der Stads-Regeeringe, het nomineren en eligeren van Raden in de Vroedschap, Burgemeesteren en Schepenen, mitsgaders *de erectie en introductie van een gequalificeerd Collegie van Gecommitteerden uit de Burgerij.*"

2) Publicatie van 3 Augustus 1785.

buiten staat bevinden en onbevoegd rekenen, om zich zelve, buiten concurrentie der Heeren Staten dezer Provincie, te ontslaan uit den eed op het Reglement van Regering dezer Provincie plegtig gedaan en afgelegd, en om die reden ook niet voornemens zijn, gelijk zulks ook van hen naar regt en billijkheid niet kan gevergd worden, om op den 20[en] dezer maand eenen anderen eed, dezelve contrarierende, te presteren."

Wij zijn tot het beslissend keerpunt genaderd, waarop zich in den boezem van den stedelijken Raad, gelijk ter Provinciale Staatsvergadering, die noodlottige, maar onvermijdelijke scheuring openbaarde, die Utrecht op den rand van een fellen en bloedigen burgerkrijg bragt, en werkelijk enkele slagtoffers eischte. — Hier, gelijk elders, telde men regtschapen en naauwgezette Regenten, uit overtuiging aan het nu eenmaal bestaande gehecht en uit vrees voor erger, zich tegen nieuwigheden kantende; maar men had er ook politieke weêrhanen, uit flaauwhartige berekening de wufte volksgunst bejagende. Er waren oudere en jongere Leden, hetzij vatbaar of onvatbaar voor de bespiegelingen en vormen, door de Publicisten van den dag met meerdere of mindere juistheid geformuleerd, en als redmiddel uit den nood aangeprezen. Er waren mannen, die van gematigde denkwijze en van opgeklaarden geest, als een J. VAN HAEFTEN 1), den middenweg wenschten te bewandelen: zij spraken geene Democratie voor, die „ligtelijk tot *ochlocratie* overslaat;" zij duchtten evenzeer eene Aristocratie, welke ras in eene *oligarchie* herschapen wordt. Deze twee naar behooren gemengeld zijnde, maakten — zoo meenden zij — de ware Republikeinsche Regering uit. De Aanzienlijken beletten dat het gemeen doldriftig worde; de Burgerij draagt zorg, dat er geene

---

1) Z. Mrs. DAVIES, p, 52—54.

volstrekte Regering der magtigsten geboren worde" [1]. — Maar het gezond verstand had zijn gezag verloren: eene, hetzij ondoordacht op touw gezette, of uit vrees en zwakheid even onhandig geschorste en gestaakte criminele vervolging tegen ONDAATJE [2], had het vertrouwen tusschen Regering en Burgerij te Utrecht onherstelbaar geknakt, en tot geene andere uitkomst geleid, dan den Volksredenaar in de schatting der Natie, voor eene wijl tot martelaar der vrijheid te verheffen. — Onze eigen leeftijd bewaart de heugenis van zoo menige onberaden strafvordering, wegens misdrijven der drukpers ingesteld, tegen destijds vrij onbeduidende, hoewel veelbelovende jonge lieden, juist dien ten gevolge sedert op het gebied der Staatkunde, tot de hoogste ambten en waardigheden geklommen. Had CAPELLEN in Overijssel van de zijde der verbolgen Ridderschap leed verduurd, en juist dáárom een magtigen zedelijken invloed in gansch Nederland verworven, op kleinere schaal genoot ONDAATJE de zeldzame onderscheiding, dat zijne vervolging niet slechts als eene grief der Utrechtsche burgerij, maar als de zaak der Natie beschouwd en behartigd werd. — De Hoofd-Officier Graaf VAN ATHLONE mogt den vermetelen Volksleider „zijne volstrekt democratische grondbeginsels, strijdende met den geëtablisseerden Regeringsvorm" verwijten [3], en hoe ONDAATJE aan het volk en zich zelf een gezag toeschreef, *„strekkende tot omverwerping van het gezag der Hooge Overheid,"*

---

1) *N. Nederl. Jaarboeken* (11 Maart 1785), bl. 485 volg.

2) Request en citatie van P. PH. J. ONDAATJE, 3 Mei 1785. *N. Nederl. Jaarb.*, bl. 860 volgg.

3) Mrs. DAVIES, Ch. II, p. 46 volg., p. 50. — Maar den 28 Februarij 1789 werd ONDAATJE bij sententie van den Hove van Utrecht, „ter zake van begaan te hebben de misdaad *Crimen Laesae Majestatis*, gecondemneerd in een eeuwigdurend bannissement — met confiscatie zijner goederen." *Bijlagen op Janus Januszoon, behelzende Sententien en Indagingen op en jegens de Patriotten, sedert* 1787—1795 (1800) bl. 66.

eene Commissie uit de Algemeene Vergadering van Gecommitteerden van de gewapende Genootschappen en Schutterijen der Republiek, met name uit de Provinciën Gelderland, Holland, Utrecht en Overijssel, te Utrecht als het middenpunt zamengekomen, waar men het initiatief der versterking van 's Lands weerbaarheid tegen een mogelijken aanval van Keizer JOSEPH II genomen had, verklaarde onbewimpeld aan het Collegie van Geconstitueerden van 1215 Burgers van Utrecht, dat zij de zaak van ONDAATJE voor die „van het gansche Volk van Nederland" hield [1]). — Tegelijk werd op andere plaatsen, trots de veroordeeling van schotschrijvers, de losbandigheid der drukpers aangemoedigd, zoo door betoon van hulde en erkentelijkheid jegens de vervolgde courantiers, als door milde inteekening tot het dekken van geldboeten en geregtskosten, ten beloope van duizenden guldens. De Advocaat, toekomstige Raadpensionaris R. J. SCHIMMELPENNINCK, behoorde tot de verdedigers dier dagbladen [2]). De regtsgedingen van een' F. A. VAN DER KEMP, daarna van een' PHILIP VERBRUGGE, van den schrijver en den uitgever van den *Politieken Kruijer*, HESPE en VERLEM, VAN PADDENBURG, SCHUURMAN enz. weergalmden door het land en vermeerderden onafgebroken de gisting en partijschap.— Een tweetal staatkundige programma's, strekkende tot herziening van de Constitutie, zweefden op aller lippen, van tegenstanders zoowel als van de meest voortvarende hervormers. Zoowel het te Leiden den 4 October 1785, volgens besluit der Provinciale Vergadering van de gewapende Corpsen in Holland, ter kennis der gezamenlijke

1) 16 Junij 1785. *N. Nederl. Jaarb.* bl. 899 volg. Die zamenkomst was reeds de derde.

2) *Nieuwe Nederl. Jaarb.* Mei 1785, bl. 763; ook de Advocaat Mr. H. VAN CASTROP, sedert insgelijks lid der Nationale Vergadering (Zaak van *De Politieke Kruijer*); nog bl. 838—841.

Leden en verdere Ingezetenen der Provincie gebragt Ontwerp, *om de Republiek door eene heilzame vereeniging der belangen van Regent en Burger, van binnen gelukkig, en van buiten geducht te maken* [1]), als de meer uitvoerige en wetenschappelijk betoogde *Grondwettige Herstelling van Nederlands Staatswezen, zoo voor het algemeen Bondgenootschap, als voor het Bestuur van elke bijzondere Provincie; geschikt om het voornaam doelwit aan te toonen, waartoe de pogingen van goede Regenten en de Requesten van vaderlandlievende burgers moeten strekken*, te Amsterdam in twee Deelen in het licht gegeven en eerlang herdrukt, konden eenigermate gelden als uit het zaad, door CAPELLEN TOT DEN POL gestrooid, te zijn ontkiemd. Althans stelden zij, uit wier pen de Ontwerpen waren gevloeid, er eene eer in, die min of meer voor eene nalatenschap van den met heete tranen beweenden Edelman te doen doorgaan [2]). — Men ontvouwde met klem van redenen de noodzakelijkheid der Grondwettige Herstelling *met betrekking tot de nationale verdediging* [3]); gelijk *ter verbetering der zeden en vermeerdering der nijverheid;* men zette *de voordeelen* van die Staatshervorming voor de Regenten [4]) uitéén, zoowel als de gevaren, waaraan de onafhankelijkheid der Regenten de vrijheid van den burger blootstelde; maar wel inzonderheid wees men die Regenten op de *gevaren*, waaraan zij zich zelve blootstelden, voor het geval dat *zij tot het ontwerp van Hervorming niet zouden willen toetreden.* En men bezigde daartoe dezen aandrang [5]): „Het Volk eischt thans, als uit eenen mond, zijn aandeel in de publieke zaken. De denkbeelden van eenen Repu-

1) 68 bladz.

2) Grondwettige Herstelling, Iste Deel, bl. XVII. *Aan het Volk der Vereenigde Nederlanden.* — Leidsch *Ontwerp*, bl. 23: „Welke onwederstandelijke invloed herstelde DE CAPELLENS, de VAN BERCKELS!" enz.

3) Leidsch *Ontwerp*, bl. 50—56; 56—61.

4) Bl. 37 volgg., bl. 33 volgg.

5) Bl. 29 volg.

blikeinschen Volksinvloed hebben eenen zoo sterken indruk gemaakt, en zulke diepe wortelen geschoten, dat het zedelijk onmogelijk geworden is dezelve uit te roeijen. Alles kondigt eene zekere, eene algemeene navolging aan van het glorierijk voorbeeld door de Provincie Utrecht, en nu onlangs ook die van *Overijssel* gegeven! In deze belangrijke worsteling moet een van beiden gebeuren: het Volk zal den strijd of winnen, of verliezen. — Daar men de denkbeelden, *van den invloed des Volks op de Regering* zich alomme zoo sterk als spoedig ziet uitbreiden; daar *duizenden* pennen die met al het vuur der welsprekendheid aandringen; daar de natuurlijke trek tot alles, wat de eerzucht van elk bijzonder Burger (die door zulk eene gebeurtenis op een aanzien en waardigheid hoopt, welke hem constitutioneel toebehoort, doch die hij nu niet bezit) vleijen kan, de schoonste, de rijkste verschieten opent, die alle harten in eene wenschende verrukking wegslepen; is er in zulke tijdstippen, bij zulke geestgesteltenissen geene groote waarschijnlijkheid, dat het Volk door zijn onwederstandlijk vermogen, met geweld den eisch zal staven, welken men aan hetzelve goedschiks niet wilde toestaan? Het is de eerste maal niet, dat de vrije Nederlander zijne ontwerpen zou zien zegevieren! Zoodra hij sterk met eenig denkbeeld is vooringenomen, kan niets, dit weet men, hem wederhouden! dan is de wil des Volks „*een stortvloed*, *die al*, *wat hem tegenstaat*, *omverre rukt.*" — En men liet niet doorschemeren, neen — vragenderwijs zeide men zeer duidelijk, dat „alle die Regenten, die als Aristocraten *gebrandmerkt*, of slechts *verdacht* waren zich tegen de zoo vurig begeerde Hervorming te hebben gekant, *de eerste slagtoffers* zouden worden van de lang getergde en nu toomelooze woede!" [1]).

En zoo behaalde dan te Utrecht en elders, het dusge-

1) Leidsch *Ontwerp*, bl. 30.

noemd Volk de zegepraal. Men zag er de nieuwe Raden *op de Neude* en de nieuwe eigendunkelijk ingevoerde Gemeentewet beëedigd [1]). Ook elders werd in min of meer verschillenden vorm, maar even onbezonnen, het Democratisch beginsel bot gevierd. Helaas, tot welken prijs! — Mogten de Regenten voortaan niet meer zijn dan *Gecommitteerden*, *Gelastigden*, dan waarnemers en bestuurders der zaken van dat gedeelte der Burgerlijke Maatschappij, welke zij vertegenwoordigden — de staatsregtelijke theorie in het midden gelaten —, voortaan zouden er eene *bovendrijvende* en eene *onderliggende* partij zijn, en eene gewapende *tusschenkomst* van deze of gene vreemde Mogendheid, beurtelings door de eene of de andere in te roepen, ziedaar wat Nederland wiskunstig zeker den ondergang dreigde! — De officiele Verzameling der stedelijke Verordeningen van Utrecht legt den deerniswaardigen toestand vóór en na de gebeurtenissen van September 1787, met onwraakbare waarheid voor ons open, zoowel als de telkens wederzijds opborrelende en zegevierende veete, die zich wraakgierig lucht gaf. — Eenige weinige proeven, uit meerdere, mogen de stelling staven. Na den intogt der Pruissen vaardigde de Vroedschap eene Publicatie uit, aldus luidende: „Borgemeesteren en Raden der stad Utrecht, door de hooggunstige bestelling der Goddelijke Voorzienigheid wederom in de wettige possessie van hunne bedieninge, als Regeerders der stad Utrecht, getreden zijnde, waaruit zij op eene alleronwettigste wijze waren geremoveerd, door geweld en overmagt van een *bedrogen en misleid gedeelte* der Borgeren en Ingezetenen dezer stad, daartoe vervoerd door eenige kwaadgezinde personen en vreemdelingen, welke, geen belang in de Provincie of Stad hebbende, onverschillig waren omtrent derzelver ondergang, — hebben met innige smart gezien, dat door inconstitutionele

1) 20 Maart 1786.

en wederrechtelijk aangestelde personen tot Borgemeesteren en Raden in de Vroedschap, en welke zich die qualiteit en autoriteit hebben gearrogeerd, vele Resolutien, Ordonnantien en Publicatien zijn gearresteerd en afgekondigd, mitsgaders verscheiden ambten, beneficien en eereposten aan deze en gene zijn geconfereerd, alle welke, ofschoon door ongequalificeerde personen gearresteerd en geëmaneerd zijnde, van zich zelve *ipso jure nul* en van geene weerde of autoriteit zijn" enz. — Zoo werden vooreerst alle handelingen, te rekenen van 2 Augustus 1786 tot 16 September 1787, door het nu verjaagd Bewind gepleegd, voor zooveel noodig dood en te niet verklaard; maar ten andere, hiermede niet tevreden, deed de Regering den 11den October daaraanvolgende afkondigen, dat zij, ontwaar geworden zijnde, hoe „van tijd tot tijd vele meubilaire goederen werden verborgen, vervoerd en veralieneerd, toebehoorende aan of achtergelaten door zoodanige personen, die zich sedert een geruimen tijd een geheel onwettig gezag hadden aangematigd onder den pretensen naam, hetzij van Borgemeesteren en Raden in de Vroedschap, hetzij van een *gequalificeerd Collegie van Gecommitteerden uit de Burgerije;* van *Geconstitueerden van* 1368 *Borgers en inwoners;* van *Gecommitteerden uit de acht Borger-Compagniën;* van *Gecommitteerden tot de zaken van den* 2 *Augustus* 1786; van *den Borger-Krijgsraad;* van *Gecommitteerden tot het Defensie-Wezen*, of onder wat benaming zij zulks mochten gedaan hebben, en dit in praejudicie van zoodanige goede ingezetenen, die door gepleegd geweld en onrecht van gemelde personen aanmerkelijk zijn benadeeld, en met het hoogste recht en billijkheid op dezelve aanspraak van *schadeloosstelling* hebben," — dit ontwaar geworden zijnde, verbood de Regering het verder vervoer of andere verduistering dier goederen, op zware boete. En voorts werd door het thans herstelde Bewind de overwinning misbruikt op zoodanige ergerlijke wijze, als na het binnenrukken

der Franschen in 1795, door de op hare beurt weder bovendrijvende partij der wrokkende Patriotten in dezer voege werd geschandvlekt: — „Het waren nu zeven jaren," zoo klaagde men [1]), „dat de stem van een vrijheidzoekend Volk, die zich met kracht tegen deszelfs onderdrukkers had verheven, was gesmoord: zeven jaren, dat de pogingen van eerlijke en kloekmoedige Vaderlanders, tot herstelling onzer vervallen zaken, door verraderlijk geweld waren te leur gesteld, en met berooving van goederen, met verbanning en velerlei hoon en smaad vergolden. — De waardigste ingezetenen, door hunne Regenten opgeroepen [2]), onder hun opzigt en goedkeuring, een Reglement van de Stads-Regering hebbende opgesteld, zijn wegens de introductie van hetzelve in regten vervolgd, en met gevangenis, bannissement en confiscatie van goederen gestraft geworden. De oproermakers en deugnieten met eer- en andere ambten begiftigd. Een buitenlandsch Dwingeland is, met verbreking van de bezworen Unie, ingeroepen, en de ingezetenen zijn door zijne roofzieke benden uitgeplunderd, mishandeld en gevankelijk weggevoerd; ja, de inlandsche militie, bezoldigd met het zweet der burgers, is gebruikt om dezer Stads-ingezetenen te plunderen, zonder dat de minste strafoefening deswegens heeft plaats gehad. De volksstem is alom gesmoord geworden, zoodat het niet meer geoorloofd was, de bezwaren aan zijne Vertegenwoordigers over te geven, of daarover zelfs met elkander te spreken." Genoeg: had op den 8 Maart 1788 de Staats-Stadhouderlijke partij met ongewone vreugdeblijken het feest van WILLEM V herdacht, thans

1) *Jaarboeken der Bataafsche Republiek*, I. 217 (10 Febr. 1795). En verg. de *Rechtmatige Verdediging* van ONDAATJE's Schoonvader, ADRIANUS HOEVENAAR, (Duinkerken 1791) bl. 433—436. (Afkoop van criminele procedures; Mr. H. J. VAN HENGST voor *f* 30,000).

2) Declaratoir van het Comité Revolutionair te Utrecht, 24 Januarij 1795 (JACOBUS VAN DAM, Secretaris). *Jaarb. der Bat. Republiek*, I. 115.

werd de 8 Maart 1795 tot *Dank- en Bededag* bestemd, om op uitnoodiging van PIETER 'T HOEN, Amanuensis der Provisionele Representanten 's Volks van Utrecht, de Verlossing van het knellend juk door de Fransche Broeders met ootmoed te herdenken [1]). — En — als of er niets aan de Nemesis der partijzucht ontbreken mogt, eerlang werd door die Representanten eene Commissie benoemd, bij welke allen zich met hunne schriftelijke bezwaren konden aanmelden, die, — zoo luidt de Publicatie, „door en sints de ongelukkige omwenteling van het jaar 1787, op eene zoo schreeuwende wijze, door het toen heerschend Stedelijk, Staats-Stadhouderlijk en militair geweld geroofd, geplunderd, vervolgd en in hunne personen en goederen benadeeld en mishandeld zijn geworden," enz. [2]).

Noch na den gewapenden inval der Pruissen, noch in 1795 waren de over en weder verbitterde gemoederen gestemd tot die vergetelheid, tot die verzoening en zamensmelting, welke de onzijdige en geestige opmerker der heerschende gebreken en gezindheid, KINKER, vruchteloos predikte. Met onbetwistbare juistheid stelde hij — wat hij met eigen oogen aanschouwd had —, dat de grootste rampen voortspruiten uit zulk eene tweespalt, die aan eene denkbeeldige zegepraal van hare begrippen en belangen 's Lands onafhankelijkheid waagt. „De vruchtbare oorzaak, waaruit een heirleger van kwalen in een staatkundig ligchaam te weeg gebragt worden, is, zeide hij [3]), het bestaan van *twee partijen*, welke beide zoo sterk zijn, dat het bijkans eene onmogelijkheid geworden is, dat de een den ander den voet ligt, zonder bijstand van haren *buitenlandschen Geallieerde*. Waaruit dan natuurlijk weer

1) Publicatie van 10 Februarij 1795. *Jaarb. der Bat. Republiek*, I. 217—222.

2) *Jaarb. der Bat. Republiek*, I. 240 volg.

3) *Janus verrezen* (19 October 1795), n°. 29.

moet voortvloeijen, dat het alleen van die buitenlandsche *Geallieerden* van een van beiden afhangt welke partij *boven*, en welke *onder* liggen zal;" terwijl dan iets vroeger of later, hetgeen KINKER in 1795 wèl deed te verzwijgen, schoon hij meermalen op het ongelukkige Polen wijst, — in het verschiet ligt de inlijving bij dien te kwader ure ingeroepen en met uitbundig gejuich begroeten Verlosser.

Ééne goede zijde heeft die belangstelling van den vreemdeling in onze geschillen gehad, deze namelijk, dat wij aan Fransche, Engelsche en Duitsche Publicisten de wel ietwat oppervlakkige en eenzijdige, maar ten minste dragelijke en leesbare schets van dat tafereel van verblinding en dwaasheid, en tevens van veel ongeregtigheid, in de hitte der partijzuchtige overdrijving gepleegd, te danken hebben. — Nederlanders hebben nog niet van zich kunnen verkrijgen, dien modderpoel van eerlooze lasterschriften door te worstelen, in het woelig tijdperk uit den felsten en vindingrijken haat, of uit vuile winzucht van huurlingen, bij geheele stapels uitgebroed. — Tallooze officiele stukken in ieder der zeven souvereine Gewesten uitgevaardigd, in eene onafzienbare polemiek over punten, die ons tegenwoordig al zeer nietig moeten voorkomen, kunnen zeer ligt de stalen vlijt van den ijverigsten onderzoeker afmatten en ontmoedigen. Maar den buitenlander, met zijne onkunde der taal en der bronnen, welke onze Geschiedvorscher zou hebben te raadplegen, schrikken die bezwaren niet af. En toch in boeken, welke, op den naam van een of anderen beroemden vreemdeling, de aandacht hebben getrokken, hadden gewis deze en gene uitgewekenen van 1787 de hand; — b. v. in het werk van MIRABEAU, *Aux Bataves, sur le Stathoudérat* (Londres, 1788). en ontwijfelbaar in de *Notes et pièces justificatives.* — Het Gedenkschrift van den Franschen Zaakgelastigde CAILLARD, de diplomatische berigten van HARRIS, sedert Lord MALMESBURY, de Bijdragen of Verhalen van MANDRILLON,

BERNARD, JACOBI enz. hoe vlugtig, hebben althans de verdienste den lezer te boeijen, terwijl zij geheimen ontsluijeren. — Ook het deel, welks uitgave het Historisch Genootschap oordeelde niet te mogen afslaan, hoewel al weder van vreemde herkomst, en uit de pen van eene begaafde Engelsche vrouw gevloeid, vereenigt het voordeel van een levendigen en onderhoudenden stijl met dat van niet-gewone bedrevenheid in onze Geschiedenis en maatschappelijke toestanden. Mrs. C. M. DAVIES, door een grooten historischen arbeid over de Nederlandsche Republiek bij onze Letterkundigen niet onbekend [1]), en van hare jeugd af de sluip- en kronkelwegen der Politiek van nabij gezien hebbende, gevoelde zich meer bepaald aangetrokken tot de studie dier partijschappen, welke onze Landgenooten tot hiertoe het minst heeft bekoord. Zij had zich op onze taal toegelegd, kon den oorspronkelijken tekst der Staatsstukken en Jaarboeken, die zij gebruikte, verstaan, kwam herwaarts om zich den toegang tot Archivale bescheiden te verschaffen, en vertoefde, onder anderen, eenigen tijd alhier te Utrecht, om wegens het bedrijf van ONDAATJE nadere inlichtingen in te winnen. — En zeker deelt zij ons een tal feiten en bijzonderheden mede, die tot de jammerlijke onlusten in deze stad en Provincie betrekkelijk, en tot het voor goed gesloten tijdvak van het voormalig Gemeenebest behoorende, kunnen worden ondersteld vrij algemeen bij het nageslacht óf in 't geheel niet, óf zeer gebrekkig, in 't geheugen bewaard te zijn. — Of haar politieke blik, hoe scherp, met genoegzame onbevangenheid den strijd der partijen en de handelingen der personen, met name van den op den voorgrond tredenden ONDAATJE heeft doorzien en gewaardeerd, moeten wij, waar nog zooveel duister kan heeten, in het midden en onbeslist laten. Om het talent en de waar-

---

1) Zie de noot Ch. I. p. 9.

heidsliefde der schrandere Vrouw regt te doen wedervaren, behoort nogtans vermeld te worden, dat zij hare afkeuring van de losbandigheid en aanmatiging der Patriotten, die zij met de roekelooze geestdrift der Fransche heethoofden vergelijkt, zonder omwegen uitspreekt [1]).

En het kon niet wel anders, of het Britsch constitutionalisme, op de afbakening der Staatsmagten en op den eerbied voor de wet steunende, heeft zich in den loop van dat historisch onderzoek, meermalen moeten ergeren. In de *Grondwettige Herstelling van Nederlands Staatswezen*, zoowel als in het Leidsch *Ontwerp* van 1785, kon men, op het standpunt der toenmalige nog bekrompen ervaring, eenigen vooruitgang der politieke theorie erkennen, maar hoe vèr was niet óf de kittelooriglheid der Aristocratie, soms hare vrees, óf de overmoed van de harer kracht bewuste Democratie, in de *praktijk* ten achter! — Al die proefnemingen, te rekenen van 1780—1806 en de Fransche heerschappij, die, tegelijk met de verwoesting der welvaart van het Vaderland, de leiders der beweging vóór en na 1795, en in hunne rij ook ONDAATJE, hebben geslingerd, geteisterd [2]) en vernederd, zijn het voorgeslacht duur te staan gekomen. — Die lessen zijn voor ons niet verloren gegaan. — In die jaren van strijd en worsteling met gevaren van binnen en van buiten, zijn onze waarborgen van meerdere burgerlijke en staatkundige vrijheid verkregen, en door eene voorheen ongekende verdeeling van Staatsmagten bevestigd. — De drukpers mogt schandelijk door naamlooze en veile pennen misbruikt worden, *wettelijk*

1) Mrs. DAVIES, (Ch. II) p. 51.

2) In den *Janus* van 13 Augustus 1801 (bl. 438) leest men dat „ONDAATJE, SNOEK, BOSCH en Socii —, door het Gouvernement geäbandonneerd, niet weten, wat zij zullen aanvangen om aan een stuk brood te geraken!" Zie voorts bl. 670 (9 Maart 1802), 762 (10 Junij 1802), en de Levensschets van BERN. BOSCH, bl. 329.

geregeld was zij niet, en niet zelden zag de Publicist zich met geeselstraf bedreigd [1]), na eene voorloopige inhechtenisstelling, die al zeer weinig de onschendbaarheid van den gezeten burger eerde. — En wanneer men in eene Verordening der Staten van Holland, van 4 Julij 1787, zelfs *met de koorde* „dat er de dood na volgt," gestraft ziet, „het aanrigten van eenige tumultueuse bewegingen, het schreeuwen van *Oranje boven*, het zingen, spelen of blazen van zoogenaamde Prinsedeuntjes en andere, *strekkende tot oneer en kleinachting* van de Staten van den Lande, of aansporing tot commotiën, *het rondloopen met* en het dwingen tot het teekenen van zoogenaamde Requesten, *direct strijdende tegen den gemanifesteerden wil van Hun Ed. Groot Mog.;* alsmede het strooijen of distribueren van alle oproerige blaadjes, liedjes of *couranten*, onder welke benaming zulks ook zoude mogen zijn" [2]), gelooven wij zulke *Patriotten-Wetgevers*, alles behalve mannen van den vooruitgang in de hedendaagsche beteekenis te kunnen noemen. Wij zwijgen van de verfoeijelijke bedreiging met strafoefening „*de plano* en buiten figuur van proces," ingeval van betrapping op heete daad. — Het *Regt van Petitie* werd hier ook zeer besnoeid.

Wie, daarentegen, zou thans, na de onstuimige tooneelen van Maart 1785 te dezer stede, en vooral na de bloedige ervaring der Fransche Conventie, andere dan schriftelijke verzoeken in Gemeenteraden, in Provinciale Vergaderingen of ter Staten-Generaal kunnen toelaten? Wie zou een' Volksleider, zoo wel bespraakt als ONDAATJE, of wien dan ook, in die Collegiën persoonlijk ééne minuut gehoor verleenen, of verlangen dat het heilzaam verbod der Grondwet wierd opgeheven? — Hoe weinig het besef

---

1) Zaak van Mr. J. C. HESPE — VERLEM. *Nieuwe Nederl. Jaarb.* Mei 1785, bl. 761 volg., bl. 837—844.

2) *N. Nederl. Jaarboeken*, Julij 1787, bl. 1731 volg.

van het nut der afscheiding van de Wetgevende en de Regterlijke Magt was doorgedrongen, bleek uit het dringend voorstel der Democraten, bevelhebbers van het Vliegend Legertje van Burgercorpsen, die den 17 Julij 1787 *buitengewone middelen* eischten [1]), om, zoo als het genoemd werd, „door eene *krachtdadige Administratie der Justitie*" een onvermijdelijk bloedbad af te wenden; bepaaldelijk de instelling van eene exceptionele Regtbank verlangende, om de aanslagen der Oranjepartij te verijdelen en den afval, van welken men reeds begon te mompelen, van zoodanige Aristocraten, die tot dien tijd ietwat mede hadden *gekeerd*, door een weldadigen schrik te voorkomen; *met aanbod dat het zaamgetrokken Corps — het Vliegend Legertje — dienen zoude om de Justitie in hare werkzaamheid kracht bij te zetten!* — Zóó, na de aanhouding der Gemalin van WILLEM V, de Pruissische gewapende tusschenkomst met iederen dag duidelijker ziende naderen, en ten einde raad, aarzelden Hollandsche revolutionairen niet het *initiatief* van een maatregel voor te slaan, die in Frankrijk daarna in 1793 en 1794 zoo afschuwelijk toegepast, enkele onzer Landgenooten, derwaarts uitgeweken [2]), tot slagtoffers van de Justitie, aan de Politiek dienstbaar geworden, zoude maken. — Zoo vergat de onzinnige partijwoede, hoe men sedert 1619 de verkrachting van het Privilegie *de non evocando* in het geval van OLDENBARNEVELT, DE GROOT en HOGERBEETS duizendmalen als eene schennis en inbreuk op de Vrijheid had aangehaald [3]).

Zij, die in ons midden sedert eenige maanden van eene Burgerwapening of andere inrigting van 's Lands Weerbaarheid droomen, welke den steun van eene vaste of

---

1) *N. Nederl. Jaarb.* bl. 1661.

2) b. v. J. C. DE KOCK.

3) Zie de treffende aanmerkingen van ELIE LUZAC in de *Nieuwe Nederl. Jaarb.* Julij 1787, bl. 1663 volg.

staande Legermagt zoude kunnen doen ontberen, gelieven een oogenblik het angstig jaar (1786—1787) te herdenken, toen onze Utrechtenaren, onder de bescherming van den Opperbevelhebber-Gouverneur der stad, EYCK, geplaatst, de *Ordres* door de Commissie, tot directie van het *Defensiewezen* beraamd, hadden op te volgen; toen op het hooren der zeven schoten met de stukken voor de Hoofdwacht geplant, de torenwachter van de Buurkerk terstond *allarm* had te blazen, en de brandklok moest luiden [1]). Geene kosten en opofferingen werden gespaard, om de stad in geduchten staat van tegenweer te stellen. — Op den Domtoren was een *Teleskoop* geplaatst, om al de bewegingen van het kamp van Zeist te kunnen gadeslaan. Het garnizoen, zoo van eigenlijk krijgsvolk, als van vrijcorporisten, Amsterdamsche Waardgelders en andere Auxiliairen nam van uur tot uur toe, en in Julij 1787 op haast zeven duizend koppen begroot, moest het door aanwerving van een nieuw Regiment, onder den Baron VAN DER BORCH, nog aanzienlijk versterkt worden. Men telde reeds toen meer dan *tweehonderd* stukken geschut [2]). Van den blakenden ijver getuige de plegtige verklaring der algemeene Vergadering van de Officieren der Stads-Schutterij aan de Gecommitteerden van het Defensie-wezen, dat zij, welverre van naar overgaaf of kapitulatie te willen luisteren, desnoods, wanneer er geene redding meer overbleef, „dan nog liever de stad, door de overschietende manschappen, aan vier hoeken in brand zouden steken," en niet zwichten vóór dat alles vernield en platgeschoten zou zijn, om den vijand of den binnenlandschen dwingelanden niets dan de puinhoopen te laten [3]). Tot de vastberaden

1) *Ordres* vastgesteld 10 Augustus 1786 door de Leden der Commissie tot het defensie-wezen, O. D. GORDON, J. A. D'AVERHOULT en ABRAHAM KEER (eigenhandig onderteekend).

2) *N. Nederl. Jaarb.* Julij 1787, bl. 2066, 2070.

3) *N. Nederl. Jaarb.* (23 Julij 1787) bl. 2090 volg.

verdedigers, die dit grootmoedig besluit namen, heeft voorzeker ONDAATJE behoord, in zijne hoedanigheid van Burger-Majoor bij het eerste Burger-Regiment, tevens Kapitein in het Regiment VAN DER BORCH. — Utrecht heeft het hem en zijnen medestanders in September 1787 niet wel euvel kunnen duiden, tegen de aanrukkende Pruissen zoo slecht woord te hebben gehouden. — Te Amsterdam en aan andere oorden, maakte men het al grof genoeg met den last van alle dijken en dammen door te steken, trots alle tegenwerping en bezwaren, halsstarrig en des noods met geweld door te zetten [1]). — En toch kon men de Pruissen wel eenige dagen ophouden en werk verschaffen, maar niet stuiten of keeren.

— Het betaamt ons met de ervaring van dit rampspoedig verleden, dat toch weldadige vruchten heeft gedragen, ons voordeel te doen. — De Constitutionele Monarchie, die de theorie der onschendbaarheid van den Vorst, tegelijk met de verantwoordelijkheid der Ministers erkent, en de vóór 1795 langzamerhand voorbereide [2]) *gelijkheid voor de Wet*, niet enkel van Roomsch en Onroomsch, maar ook van de Joden in Nederland [3]), nu al sints meer dan 70 jaren bestaande, heeft gehandhaafd, is uit al dat leed, door *omwentelingen en terugwentelingen* berokkend, eindelijk door de verzoenende wijsheid van WILLEM I en van zijne verlichte Staatslieden, luisterrijk te voorschijn getreden. — Het gezond verstand der Natie kan dit groot en onherroepelijk voldongen feit niet miskennen. Zij, die als

---

1) Zie de stukken bij B. BOSCH, *Levensschets*, bl. 280 volg. (17 September 1787).

2) Adres van ingezetenen van Dordrecht (15 Maart 1784) ten behoeve der R. Katholieken. *Nieuwe Nederl. Jaarb.* bl. 528 volg. Rapport van den Raadpensionaris Mr. P. VAN BLEISWIJK (22 Mei 1784) bl. 1092 volgg.

3) *Regt van inwoning binnen de stad Utrecht* aan de Joden te vergunnen. *Artikelen*, door de Vroedschap vastgesteld 19 Januarij, 16 Februarij 1789.

ONDAATJE en zijne geestverwanten in de ondervonden jammeren der ballingschap en ontberingen van allerlei aard ruimschoots hebben gedeeld, en die — hoewel niet vrij van buitensporigheden — den weg tot eene betere orde van zaken hebben helpen banen, mogen, zoo al niet op onze hulde en erkentelijkheid, voor 't minst aanspraak maken op eene billijke waardering van de moeijelijkheden, met welke zij onder den gebrekkigen Staats-Stadshouderlijken regeringsvorm en gedurende de onheilen van den Engelsch-Amerikaanschen oorlog te kampen hadden. — Men kan geneigd zijn de verdiensten van dat moedig optreden, van veel averegts aan den dag gelegde, maar onbaatzuchtige vaderlandsliefde te hoog te schatten en te breed uit te meten, men heeft geen regt die te loochenen.

En zoo ten slotte meenen wij, uit naam van het Historisch Genootschap, aan den eigenaar van het H. S. van Mrs. DAVIES, den heer MAT. P. J. ONDAATJE, den verschuldigden dank te moeten toebrengen, dat hij, bloedverwant en innig vereerer der nagedachtenis van den Man, wiens daden van onmiskenbaren invloed op den toestand van Nederland, maar vooral van beslissende gevolgen voor *Utrecht* geweest zijn, door onbekrompen afstand van zijn regt, de uitgave van dit belangrijk en als ten spiegel ook voor onze dagen dienstig werk heeft bevorderd. Hetzij als kweekeling der Utrechtsche Hoogeschool, hetzij als Vriend van BELLAMY [1]), of als wakker burger, wiens gloed en veerkracht zijne tijdgenooten ontvonkten, ONDAATJE, in Indië geboren en overleden, leeft in het aandenken der Utrechtenaren onvergankelijk voort.

UTRECHT,
23 April 1870.

G. W. VREEDE.

---

1) Zie ook SCHELTEMA, *Herinneringen aan de verdiensten van Mr.* JAN HINLÓPEN.

BIJLAGE.

Uittreksel van een' brief van F. A. VAN DER KEMP *aan* PIETER VREEDE (Oldenbarneveld, *New-York*, 14 *December* 1806).

„Het was lang mijn gevoelen, dat de kwaal van 't Volk van Neêrland doodelijk ware, en dat een Meester onvermijdelijk was geworden. Hiertoe, ware ik een Lid van hetzelve gebleven, zoude ik met alle vermogen medegewerkt hebben, en, zoo mogelijk getracht, om eene gematigde Monarchie te bekomen, „indien het ondoenlijk was geworden een welgeregeld evenwigt der drie verschillende Magten te bekomen." Ik *verbeelde* mij, dat ik aan een Vorst van 't ORANJE of ander Duitsch Huis zoude de voorkeur gegeven hebben, en nimmer dan gedwongen aan een uit 't huis van NAPOLEON. Had dit laatste plaats en vond ik mij verplicht mijne inwoning te doen voortduren, dan zoude ik 't plichtmatig gekeurd hebben den opgedrongen Vorst te eerbiedigen — zoowel openlijk — als door mijn stilzwijgend berusten. In 1785 was misschien een gunstig tijdstip daar, dat de drie partijen hadden kunnen vereenigen, en de vrijheid der Ingezetenen en Hollands

welvaart bevestigen, verzekeren, ten koste van een titel en wettig bepaalde magt. Ik dacht toen zulks doenlijk — namelijk, zag 't in beschouwing; — doch konden twee of drie Individu's, als gij en ik, bewerkstelligen — in weerwil van duizend brave welmeenenden, van ons verschillenden?

Mijns oordeels is er niet meer wezenlijkheid in uwe gematigde Monarchie (van LODEWIJK NAPOLEON), dan in de verdwenen revolutionaire vrijheid. 'T is een schaduw. — Alles hangt af van de goede wil- en wijsheid van LOUIS — *indien* het in zijn magt is — van zijnen goeden wil en wijsheid gebruik te maken. — Ik zoude Neêrlands lot iet gunstiger beschouwen — kon ik mij slechts daarvan overtuigen. Nu zoude ik trachten voor mijne vrouw en kinderen vergeten te leven — te betalen — en te zwijgen.

Den 10 Sept. 1805 dacht gij vrij gunstig over 't jongst overleden bestuur. Ik gis, dat de uitkomst niet aan de vertooning beantwoordde. Er is niets in geweest, dat mij bevreemd heeft, echter heb ik den man (SCHIMMELPENNINCK) beklaagd — en doe het nog, dien ik eens achtte en genegenheid toedroeg; die, ware hij in den middenstand gebleven — aller hoogachting en genegenheid misschien zoude verdiend hebben en verworven. Omstandigheden kunnen verligten — niet vrijpleiten.

Hij is een dier weinigen, wiens gedrag ik steeds heb nagegaan — op wien ik als Staatsman en nog min als Opperbewindman nooit zoude vertrouwd hebben. Hij had deugden — bekwaamheden — maar 't mangelde hem aan sterkte van geest, aan onbuigzame vastheid van karakter — aan die onontbeerlijke, in eens doordringende menschenkennis — en zonder deze vereischten stoot men op de klip van heerschzucht te barsten. — Hij was even weinig een WASHINGTON, als een NAPOLEON. Beiden deze zijn oneindig groot — in verscheidene opzigten — schoon de eene ons eerbied inboezemt, de ander vervult met afschrik.

Hij was zelfs geen TALLEYRAND. Hij zoude een NOORDKERK kunnen zijn geworden — had hij zich zelven leeren kennen. — Ik stap af van dien ongelukkigen man, voor wien nu vergetelheid en het graf de grootste zegen zijn geworden. — Hing het echter van mij af, hij had mijn opregten wensch — 't ga hem wèl!" —

